

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.005>
УДК 316.3+316]7:355.48(470+571:477)“2014/2021”

Юрій НІКОЛАЄЦЬ

доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (Київ, Україна)

Nikolaets-yu@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1986-9956>

ГРОМАДЯНСТВО: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР В УМОВАХ ЛОКАЛЬНОГО ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014—2021 рр.)

Мета. На основі використання міждисциплінарного підходу схарактеризувати соціокультурні трансформації українського суспільства в умовах локального періоду сучасної російсько-української війни та визначити найбільш важливі чинники, які зумовили такі зміни. **Методологічні підходи** ґрунтуються на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування) та спеціальних (біхевіористичний метод, ситуаційний аналіз, політико-психологічний метод) методів наукового пошуку. **Наукова новизна** полягає у визначенні впливу способу життя громадян, взаємовідносин між ними, їхніх соціальних ролей, традицій і цінностей на ставлення до участі в організації спротиву ворожому вторгненню. **Висновки.** Втягнення громадян України у збройне протистояння відбулося виключно завдяки цілеспрямованим діям РФ, яка планувала в такий спосіб реалізувати певні завдання у внутрішній та зовнішній політиці. Упродовж локального періоду сучасної російсько-української війни різко зріс вплив російського соціокультурного середовища на тимчасово окупованих територіях України. Спроби української влади обмежити його вплив на територіях, де уряд України повною мірою здійснював свої повноваження, загалом не досягли бажаного результату, натомість цей вплив сприяв формуванню в населення тимчасово окупованих територій України антиукраїнських настроїв та залученню місцевих жителів до складу підконтрольних Росії незаконних збройних формувань.

Цитування: Ніколаєць Ю. Громадянство: соціокультурний вимір в умовах локального періоду російсько-української війни (2014—2021 рр.). *Український історичний журнал*. 2026. № 2 (587). С. 5—23. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.02.005>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 2 (587)

органів влади й управління, проросійських громадсько-політичних і культурно-просвітницьких організацій. Поглибленого наукового пошуку вимагає аналіз зміцнення горизонтальних зв'язків в українському суспільстві з окресленням досягнень, викликів і загроз, які можуть бути сформовані на основі такого зміцнення. Результати наукового пошуку дозволять скорегувати державну інформаційну політику, визначити певні аспекти міграційної політики та реалізації державних програм, пов'язаних із забезпеченням розвитку окремих територій країни.

Ключові слова: російсько-українська війна, громадянство, громадянський обов'язок, соціокультурне середовище, тимчасово окуповані території, горизонтальні суспільні зв'язки.

Громадянство, визначаючи юридичний зв'язок із державою, також охоплює політичні, культурні й соціальні аспекти, тісно пов'язане з культурними цінностями, мовою, історією та традиціями суспільства, а також передбачає активну участь у його житті через участь у виборах, членство в громадських організаціях, участь у культурних заходах. Водночас громадянство зобов'язує до певної відповідальності перед державою та суспільством, що особливо актуально в умовах війни, коли від готовності та здатності громадян захищати власну державу залежить її подальша доля. Соціальна відповідальність громадян передбачає усвідомлення відповідальності за власні дії та їхній вплив на суспільство, а також активну участь у розв'язанні соціальних проблем. Важливим елементом соціальної відповідальності громадян є повага до правопорядку, виконання своїх зобов'язань перед державою та суспільством.

Відродження та зміцнення Української держави з посиленням громадянської ідентичності постало потужною перешкодою реалізації імперських амбіцій Російської Федерації. Спроби РФ наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. утримати Україну в орбіті власного впливу виявилися недостатньо успішними на тлі зростання кількості прихильників євроінтеграції в Україні. Під час перебування при владі В. Януковича для громадян України зростає важливість цінностей, пов'язаних із державною незалежністю, демократичним контролем рішень влади, демократичним розвитком країни, свободою слова, підприємницькою ініціативою, індивідуальною самостійністю, рівними можливостями для всіх, морально-психологічним станом суспільства, національно-культурним відродженням, участю в політичному житті, інтелектуальним розвитком, суспільним визнанням [1, с. 21]. Водночас соціокультурною особливістю українців завжди була повага до родини та сімейних цінностей, а українську сім'ю за ціннісними орієнтирами можна назвати дітоцентричною в умовах, коли вся життєдіяльність подружжя спрямована на одну мету — народження та виховання дітей [2, с. 511].

Сама думка про можливі загрози для дітей у разі поширення конфліктних ситуацій могла сприяти позитивному ставленню до мирного вирішення політичних суперечок після відновлення української державності. Порівняно високий рівень толерантності в українському суспільстві виявився важливим соціокультурним надбанням і тривалий час був запорукою успішного пошуку компромісів та уникнення насильства. Навіть під час Революції гідності учасники Євромайданів та Антимайданів переважно намагалися переконати опонентів у правильності своєї позиції, уникаючи застосування сили задля того, щоб запобігти кровопролиттю [3—5].

Окремі аспекти обраної теми були висвітлені в наукових студіях О. Рафальсько-го, Я. Калакури, О. Калакури, М. Юрія, які проаналізували процес формування української цивілізаційної ідентичності з виокремленням ціннісних орієнтацій українців [6], І. Бутова [7], О. Злобіної [8], А. Ручки [1], І. Прибиткової [9], які зосередили увагу на визначенні й аналізі соціальних відносин в українському суспільстві з виокремленням певних усталених практик і визначенням суспільних настроїв у коротко- та довгостроковій перспективі, ставлення громадян до вторгнення РФ, організації відсічі агресору, запровадження федеративного устрою України, збереження її територіальної цілісності й державності та державної мовної політики. Варте уваги прагнення дослідників у 2014 р. визначити реакцію громадян на початок бойових дій і спрогнозувати їхні дії у випадку розв'язування повномасштабної війни.

Джерельна база наукового пошуку визначена специфікою доступності та можливостей для верифікації окремих видів джерел в умовах продовження війни. Оцінки соціокультурних трансформацій в Україні були здійснені з використанням результатів кількісних та якісних опитувань громадської думки, проведених соціологічними установами, що дало змогу сформулювати уявлення про спрямування та інтенсивність таких трансформацій. Водночас були враховувані не лише можливості, а й обмеження повноти й вірогідності інформаційного потенціалу джерел. Ідеться, зокрема, про результати соціологічних опитувань в умовах війни. Ці результати, репрезентативні щодо певної соціальної групи, спільноти й території, не завжди можуть бути такими щодо всієї України та її громадянського загалу. Найбільші обмеження стосуються опитувань на тимчасово окупованих територіях, а також біженців за кордоном. Певні обмеження в оцінці результатів соціологічних опитувань пов'язані також із тим, що частина респондентів дає так звані «соціально значущі відповіді», які відображають не лише їх особисту думку, а й важливі загалом для суспільства тенденції оцінок і цінностей. Неможливість опитувати військовослужбовців обумовила використання глибокого інтерв'ю. Здійснення всебічного аналізу потребувало використання певних російських матеріалів, а також джерел, походження яких пов'язане з діяльністю терористичних організацій «Донецька народна республіка» і «Луганська народна республіка». Йдеться про матеріали, розміщені на ресурсах [***.ru](#), [***.su](#) тощо. Їх аналіз дозволяє отримати певні уявлення про ситуацію на тимчасово окупованих територіях України, про технології впливу ворога на українських громадян задля переформатування їх ціннісних орієнтацій тощо.

Розуміючи, що абсолютна більшість громадян України виступає проти застоювання насильства, Російська Федерація весною 2014 р. зосередила свої зусилля на тому, щоб розхитати ситуацію у державі, відвернути увагу керівництва від протидії тимчасовій окупації Криму. Операція російських спецслужб з дестабілізації окремих регіонів України розпочалася в березні 2014 р. й дістала назву «російська весна» («русская весна»). Вона передбачала проведення масових акцій у восьми областях Сходу та Півдня України, де планувалося проголосити «народних губернаторів», «народні республіки» й захопити будівлі державних обласних адміністрацій. Усвідомлюючи, що громадяни України будуть намагатись уникати насильства й розхитати ситуацію у потрібному річищі без зовнішнього впливу навряд чи вдасться,

РФ відрядила до України велику кількість тих, хто мав силою забезпечувати успіх «російської весни». Сутички між учасниками громадянських акцій виникали виключно за ініціативи проросійських активістів, серед яких була помітна кількість тих, кого завезли на територію України з РФ саме для поширення провокацій [10]. Тільки в Криму силову підтримку «акцій протесту» забезпечували близько 6 тис. бойовиків Кубанського козацького війська, захоплення адмінбудівель — військовослужбовці 45-го окремого полку спецпризначення повітряно-десантних військ РФ зі складу Західного військового округу, а загальна кількість російських військових сягнула 20 тис. осіб [11]. На території українського Донбасу силову підтримку «російської весни» забезпечували проросійські бойовики під керівництвом російських офіцерів, спецпризначенці та військовослужбовці РФ, які начебто перебували у «відпустці» й брали участь у встановленні контролю над населеними пунктами в Україні «за власною ініціативою».

Проте «російська весна» не знайшла потрібної для Москви підтримки в південних та східних областях України. Навіть заступник голови Партії регіонів М. Четов у етері телеканалу «112 Україна» підкреслив, що «брудні провокації організовуються з метою дискредитувати Донбас, Донецьку область». Він наголосив, що більшість донеччан прагнуть боротися проти наявних недоліків без втручання ззовні, а Донбас виступає «за єдину, цільну, неподільну Україну, за непорушність кордонів» [12].

Громадяни України, навіть критикуючи уряд чи окремих політичних діячів, переважно виступали проти руйнування держави. Спроби проголошення «народних республік» мали певний успіх лише на території Донецької та Луганської областей, а кордони «республік» збігалися з межами районів проживання переважно етнічних росіян. Водночас не варто скидати з рахунку й успішні дії українських спецслужб у низці областей держави, зокрема в Харківській.

На початку березня 2014 р. було оприлюднено дані соціологічних опитувань Центру Разумкова, згідно з якими більшість жителів усіх макрорегіонів (від 72 % на сході до 99 % на заході, а загалом — 95%) сприймали Україну як свою Батьківщину, 84,5 % респондентів вважали себе патріотами України (у Західному регіоні — 94 %, Центральному — 88,5 %, Східному — 81 %, Південному — 72 %). Більшість українських громадян негативно ставилася до ідеї федеративного устрою (негативне ставлення висловили 61 %, позитивне — лише 16 %). Ще меншу підтримку мали ідеї відокремлення області (регіону) від України та приєднання до іншої держави (не підтримали 81 %, підтримали — 6,5 %), створення незалежної держави на основі південно-східних областей України (80 % і 6 % відповідно), відокремлення південно-східних областей від України та приєднання до Росії (80 % і 7,5 % відповідно), утворення на території України двох незалежних держав — на основі південно-східних областей і на основі західних і центральних областей (не підтримали таку ідею 77 % опитаних, підтримали — 7 %). Негативне ставлення до цих ідей висловила більшість жителів усіх макрорегіонів України. Також зазначалося, що лише 5,5 % респондентів хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України й приєдналася до іншої держави (таке бажання висловили 2,5 % опитаних у Західному регіоні,

0,5 % — у Центральному, 9 % — у Східному, 13 % — у Південному регіоні). 4,5 % респондентів хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України й створила свою незалежну державу (таке бажання висловили 3 % опитаних у Західному регіоні, 1 % — у Центральному, 5 % — у Східному, 13 % — у Південному регіоні). Аж 61 % учасників опитування не вважали, що між західними й східними регіонами України існують настільки глибокі політичні розбіжності, мовні й культурні відмінності, економічні диспропорції, які в перспективі дозволили б їм роз'єднатися та (або) створити свої власні держави, або ж увійти до складу інших держав [13].

Мовні відмінності також не були пріоритетними в українському суспільстві (41,5 % опитаних вважали, що мовне питання, зокрема статус російської мови, взагалі неактуальне; 35,3 % — що мовне питання потребує свого розв'язання, але з цим можна почекати; 2,7 % респондентів не визначилися; і лише 20,5 % дотримувалися думки, що мовне питання — це невідкладна проблема [14]). І важливо, що респонденти не вважали, що для його розв'язання потрібні якісь насильницькі дії.

Водночас серед громадян була й помітна частка тих, хто вважав себе насамперед жителем певного регіону. Розбіжності існували в оцінках певних подій чи податей минулого, у баченні перспектив економічного розвитку за умов поглиблення співпраці з ЄС чи з Російською Федерацією. Згідно з оприлюдненими 5 березня 2014 р. результатами дослідження, проведеного компанією «СОЦИС» з 25 лютого по 4 березня 2014 р. на всій території України, 62 % всіх громадян підтримали вступ України до Європейського Союзу, а 38 % опитаних методом особистого інтерв'ю за місцем проживання респондентів були готові проголосувати за вступ до Митного союзу, якби такий референдум проводився найближчим часом [15].

Прихильників інтеграції з ЄС приваблювала не лише перспектива підвищення рівня життя в Україні до європейських стандартів, а й прозорість ведення бізнесу, передбачуваність економічної політики, пріоритет права, можливості для саморозвитку. Прибічники економічної інтеграції з РФ наголошували на необхідності зміцнення господарських зв'язків, збереження порівняно низької ціни на російські енергоносії, мотивуючи свою позицію неконкурентністю продукції більшості вітчизняних підприємств на європейському й світовому ринках і перспективою зростання податків і цін за умови євроінтеграції.

В Україні можна виділити три умовні категорії громадян, які виявили зацікавленість певними ідеями «російського світу» («русского мира»). До першої належать ті, для кого привабливою була сама ідея жити на території, яка належала до РФ. Найбільше таких було у регіонах, де більшість населення становили етнічні росіяни. До другої категорії належали ті, хто був «обтяжений радянською ідентичністю» і вважав, що Росія могла б відкрити дорогу до відновлення СРСР з його патерналізмом, прогнозованістю економічного розвитку та стабільністю добробуту. Не маючи хисту до підприємницької діяльності, приватної ініціативи й конкурентної боротьби, вони задовольнялися роллю найманих працівників, роблячи наголос на тому, що підприємці отримали кошти «в незаконний спосіб». Такі громадяни були практично в усіх областях України, однак більшість з них — це консервативно налаштовані люди старшого віку, не схильні до змін. До третьої

категорії можна зарахувати переважно жителів Півдня та Сходу України, які були зацікавлені в збереженні та розширенні економічного співробітництва з РФ задля зростання рівня власного добробуту. В їхньому розумінні економічне співробітництво з РФ забезпечило б зростання обсягів реалізації продукції українських підприємств чи постачання сировини до Росії.

Серед поборників створення «народних республік» були й ті, хто робив це виключно з меркантильних інтересів, наприклад, через небажання повертати кредити чи позики, взяті в українських банках, або платити визначені українським законодавством податки й збори. Були й такі, хто не приховував бажання за всяку ціну отримати можливість експлуатувати природні багатства краю, встановити контроль над підприємствами чи торговельними мережами. Дехто вбачав у створенні «республік» шанс перерозподілити на свою користь певні фінансові потоки чи шляхом банального грабування олігархів «відновити справедливість». При цьому уявлення про можливість «народних республік» здійснювати економічну діяльність певною мірою відображали рівень економічної культури їх жителів та специфічне розуміння ними сутності інвестиційної діяльності.

Деякий час російські пропагандисти намагалися схилити жителів українського Донбасу виступити проти уряду в Києві зі зброєю в руках [19] задля того, щоб «відстояти свою ідентичність» [20], натомість оголошена Україною мобілізація військовозобов'язаних засуджувалася [21]. Крим був оголошений «блокпостом, виставленим проти українського радикалізму» [22], а Україна визначалася як держава, де встановлена «націонал-фашистська диктатура» [23]. Однак заклики сепаратистів взяти до рук зброю певний час не знаходили відгуку серед більшості жителів Донбасу. Було помітно, що в збройних сутичках брали участь російські спецпризначенці, місцеві маргінали й кримінальники, які під гаслами «визволення Донбасу» займалися відвертим грабунком або визначали прийнятні для себе сфери впливу.

Спроби сепаратистів заігнувати місцевих мешканців до участі у війні проти України не мали потрібного їм ефекту й на початку Антитерористичної операції (АТО). Розпочата 14 квітня 2014 р. операція зі звільнення Донецької та Луганської областей від російських гібридних сил і порівняно швидке просування ЗСУ дали зрозуміти, що Україна має багато шансів на те, щоб придушити опір сепаратистів. Значна частина жителів Донбасу вичікувала, не бажаючи особисто брати участь у бойових діях, сподівалася на відновлення мирного життя. Для багатьох це не було принципово важливим, Росія чи Україна знову поверне життя у мирне річище. Пріоритетом залишалася припинення дій озброєних бойовиків і відновлення економічної діяльності.

У 2014 р. абсолютна більшість громадян України виявили єдність у негативному ставленні до розв'язування війни [16—18]. Недаремно соціологи відзначали, що під час надзвичайних подій ментальність громадян України зазнавала певної ціннісної метаморфози, яку пов'язують насамперед із помітним зростанням важливості патріотизму, демократизму, креативного індивідуалізму й культурної компетентності [1, с. 122]. Переконавання в необхідності вступати до Євросоюзу чи до Митного союзу відображали розуміння стану й перспектив економічного

розвитку країни. Відмінності в таких поглядах аж ніяк не могли бути причиною війни й означали не більш як різне бачення розвитку економіки. І саме тому успіхи «російської весни» були досить обмежені.

Спробу проголосити «Одеську народну республіку» навіть місцеві антимайданівці зустріли без розуміння. Так, А. Давидченко, один з організаторів одеського «Антимайдану», висловився категорично проти її утворення, підкресливши в інтерв'ю одеському виданню «ОТКАТ»: «Ми не припиняємо своєї боротьби, але “Одеську республіку” оголошувати не планували» [25].

У таких умовах РФ потрібна була провокація, яка б загострила ситуацію: у пригоді стали дії проросійських озброєних бойовиків на Грецькій площі Одеси, а пізніше — поблизу Будинку профспілок, що призвели до загибелі протягом години 42 осіб переважно внаслідок обопільного використання пляшок із запалювальною сумішшю («коктейлів для Молотова» [26]).

Події в Одесі російські пропагандисти намагалися подати як причину того, чому «шахтарі Донбасу взяли до рук зброю». Однак сил бойовиків / ополченців на Донбасі було явно недостатньо для протидії наступу ЗСУ. Це свідчило про те, що населення регіону не поспішало виступати на боці сепаратистів. І саме тому РФ змушена була вдатися до використання регулярних підрозділів проти ЗСУ поблизу Іловайська. У відповідь на рішення керівництва РФ про введення військ в Україну на території Півдня та Сходу України набули поширення антивоєнні акції, учасники яких визначали дії РФ як військову інтервенцію [27].

Розв'язування війни було вкрай потрібне Російській Федерації для того, щоб втягнути громадян України у збройне протистояння з різних боків барикад. Способи, які РФ використала для цього, свідчили, що українські громадяни Донбасу були використані російським керівництвом виключно заради втілення в життя зовнішньополітичних планів РФ.

Розв'язана Росією у 2014 р. локальна війна до 2022 р. була обмежена частиною території українського Донбасу, а межі Донецької та Луганської «народних республік» переважно збігалися з межами розселення етнічних росіян на території регіону. Її сприйняття як російсько-української війни на початку збройного протистояння не було масовим в Україні. Бойові дії нерідко сприймали як локальні військові сутички або як протидію сепаратистам з боку українських силових структур.

Значна кількість громадян і далі вбачала перспективи в поглибленні економічного співробітництва з РФ, вважаючи, що «конфлікт на Донбасі» вдасться розв'язати мирним шляхом, а тимчасова окупація Росією Автономної Республіки Крим не пов'язана з початком війни. Зміну власного соціального статусу жителі «народних республік» оцінювали зазвичай у цьому ж контексті — розвиток співробітництва з РФ, попри невизнання цих утворень світовою спільнотою.

У 2014 р. повністю чи скоріше засуджували анексію Криму лише 22,2 % респондентів з Донбасу, а загалом в Україні — 75,3 %. Водночас у перспективі відносини України з Росією як із сусідньою державою з кордонами, митницями й візами бачили 9,6 % жителів Донбасу (загалом — 37 %), дружніми державами без віз і митниць — 36,3 % (загалом — 36,2 %), об'єднаними в економічний союз — 37,1 %

(загалом — 12,1 %), об'єднаними в одну державу — 2,2 % (загалом — 2,7 %) [28, с. 21]. Тож у 2014 р. абсолютна більшість населення Донбасу не підтримувала його включення до складу РФ, вважаючи, що відносини між Україною та Росією мають бути дружніми, але без територіального переділу.

Соціологічні опитування у 2014 р. (порівняно із 2013 р.) зафіксували зростання оптимізму в оцінках громадянами України як свого майбутнього, так і перспектив держави за одночасного зростання тривожних очікувань. Так, своє майбутнє у 2013 р. з оптимізмом оцінювали 19,2 % респондентів, а України — 14,1 %, а у 2014 р. — відповідно, 24,7 і 23,5 %. З надією дивились у своє майбутнє у 2013 р. 35,4 % опитаних, у державне — 48,6 %, а у 2014 р. — відповідно, 32,1 і 48,8 %. Тривожні очікування щодо власного майбуття висловили у 2013 р. 33,1 % опитаних, щодо майбутнього держави — 40 %, а у 2014 р. — 30,9 і 44,5 % відповідно [8, с. 380]. Такі результати свідчили, що громадяни України в оцінках перспектив своєї держави висловлювали одночасно оптимізм і тривогу, а їхні власні сподівання були дещо оптимістичнішими. У 2014 р. тривога за майбутнє України стала помітнішою, проте переживання надії блокували переживання безвиході, оскільки були пов'язані зі сприйняттям невдач як тимчасових, таких, що продукovanі специфічними умовами окремої ситуації, а не загального стану.

Якщо у 2001—2013 рр. не відбулося статистично значущих змін у поширенні таких станів як оптимізм, упевненість, інтерес, а переживання надії з роками суттєво зменшилося, що свідчило про поступове погіршення емоційного сприйняття майбутнього країни, то у 2014 р. кількість тих, хто думає про майбутнє України з надією, значно зросла й наблизилася до половини опитаних. Водночас було зафіксовано статистично значуще зростання кількості тих, хто відчував щодо майбуття країни оптимізм і упевненість. Причому таке зростання було помітним не лише в порівнянні з 2013 р., а й з 2001 р. [8, с. 382].

Тривалий час значна кількість громадян України не могла усвідомити, що почалася російсько-українська війна, а абсолютна більшість громадян не сприймала її як екзистенційне для України протистояння. Сутність конфлікту вбачалася в розбіжностях розуміння перспектив економічного розвитку країн та їхніх позицій у міжнародній політиці, що, на думку багатьох, можна було б вирішити шляхом переговорів.

Реальність загрози суверенітету й територіальній цілісності держави не була належно усвідомлена українським суспільством навіть восени 2014 р., коли ще побутовала думка, що «якби наші владники — Президент, Прем'єр, міністри [...] після заяви сепаратистів про бажання бути самостійними поїхали до Донбасу не зі зброєю, а з наміром сісти за стіл переговорів, то ці люди були б тим каталізатором, який повернув би процес співвідношення влади і Донбасу в мирне русло і держава уникнула б цієї кривавої бійні» [7, с. 395]. Про роль РФ в розв'язуванні бойових дій воліли не згадувати.

Окупація РФ українських територій зумовила зміни соціального статусу їх жителів, перед якими постав критичний вибір: переїхати на підконтрольну уряду України територію, залишитися на ГОТ або мігрувати до інших країн. Цей вибір був непростим і залежав від життєвої та соціальної позиції людини. Самосвідомість людини як

суб'єктивний чинник формування її соціальної позиції зазвичай відбиває сукупність соціальних зв'язків і відносин, складність соціальної структури суспільства [29, с. 34]. Громадянська позиція є складовою соціальної позиції та визначається такими громадянськими характеристиками особи, як-от: патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, суспільна ініціатива й активність, готовність працювати на благо Батьківщини й захищати її, підносити міжнародний авторитет; повага до Конституції та законів, дотримання правових і звичаєвих норм; повага до батьків і традицій, до історії народу, усвідомлення належності до нього як спадкоємця і наступника; почуття дбайливого господаря своєї землі тощо [30, с. 6].

На початку російсько-української війни більшість жителів тимчасово окупованих територій відмовилася залишати рідні домівки, не уявляючи собі життя в іншому місці. Хтось не зміг залишити своїх хворих рідних чи близьких людей, хтось зіткнувся з категоричним небажанням членів сім'ї чи родичів переїжджати. Були й принципи прихильники отримання громадянства РФ, особливо в Криму та в окремих регіонах українського Донбасу.

У 2014 р. поряд зі сплеском патріотизму спостерігалось зростання іредентизму. І це не дивно з огляду на те, що того року майже 61 % громадян України пишалися статусом громадянина, що перевищувало цей показник за усі роки незалежності, адже він ніколи не перевищував 50 % (у 2013 р. — лише 42,7 %). Водночас на Донбасі у 2014 р. цей показник становив лише 18,2 % [7, с. 394].

Посилення оптимістичних настроїв у суспільстві у 2014 р. могло бути наслідком того, що більшість громадян України вважала за можливе в короткій перспективі остаточно позбавитися впливу Москви й поглибити процес євроінтеграції. Водночас частина жителів українського Донбасу вважала більш перспективним для себе прискорене включення регіону до складу РФ з надією на порівняно швидке зростання рівня життя. Проте помилилися і ті, і інші. Процес євроінтеграції затягнувся, а РФ зволікала з включенням окупованих територій України до свого складу, розглядаючи їх як важіль свого впливу на Україну. Тим часом усе більше жителів ТОТ втягувалося в бойові дії проти ЗСУ. Окупаційна влада створила 1-й та 2-й армійські корпуси в Донецьку й Луганську, які оперативно були підпорядковані 8-й російській загальновійськовій армії Південного військового округу збройних сил РФ. Ці корпуси мали загальну чисельність понад 35 тис. осіб і були сформовані переважно з місцевих мешканців.

В Україні у 2014 р. розгорнувся масовий добровольчий і волонтерський рух (згодом добробати були інтегровані до ЗСУ, МВС або Нацгвардії), спрямований проти ворожої агресії, який показав, що українці будуть боронити свою землю, а розрахунок РФ на те, що короточасні бойові дії на території українського Донбасу дозволять схилити Україну до тіснішого співробітництва з РФ, виявився хибним. Україні вдалося відбити перші удари ворога, зберегти свою армію та можливості для продовження противу. Однак неготовність до відкритого протистояння з РФ далася взнаки.

На той час РФ вдалося окупувати близько 8 % території України, на якій проживало понад 5,8 млн громадян. Особливо напруженою була ситуація на тій частині Донецької та Луганської областей, де тривали активні бойові дії із застосуванням авіації

та важкого озброєння. До початку російсько-української війни на тимчасово окупованих на той момент територіях Донбасу проживало понад 3,8 млн осіб. Не менш як половина з них були змушені змінити місце свого постійного проживання — більшість переїхала на підконтрольну уряду України територію, а частина — до РФ [31].

Унаслідок війни в Україні з'явився новий соціальний статус — внутрішньо переміщені особи (ВПО). Статус ВПО був визначений Законом України, який набув чинності в жовтні 2014 р. і з того часу неодноразово був доповнений. Внутрішньо переміщеною особою могли бути визнані громадяни України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи технічного характеру [32].

Станом на 6 липня 2015 р. Міністерством соціальної політики було обліковано 1 369 844 ВПО (приблизно 1 072 964 сімей). Близько 730 тис. (60 %) із них — пенсіонери, 54 тис. (4 %) — інваліди. Понад 75 % зареєстрованих ВПО з інвалідністю та пенсіонерів проживали в Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій та Дніпропетровській областях. Водночас у Державній службі надзвичайних ситуацій України повідомили, що станом на 9 липня 2015 р. з ТОТ і районів проведення АТО до інших регіонів України була переселена 897 741 особа. Найбільша кількість ВПО розміщена в Луганській (196 676 осіб), Харківській (179 240 осіб) та Донецькій (108 848 осіб) областях. Найменша кількість ВПО розміщена у Тернопільській (2596 осіб) та Чернівецькій (2640 осіб) областях [31].

Частина ВПО не змогла облаштуватися на новому місці проживання через труднощі з орендою житла (державна допомога на проживання та оренду житла була запроваджена урядом лише 1 жовтня 2015 р.) та працевлаштуванням. Це змусило частину ВПО повернутися на ТОТ та отримати паспорти квазідержав «ДНР» та «ЛНР», що знову означало зміну соціального статусу.

Соціальна, економічна та культурна адаптація абсолютної більшості ВПО на новому місці проживання свідчила про відсутність «розколу» України на Схід і Захід. Це також спростовувало російський наратив про існування «народу Донбасу», який начебто сформувався в регіоні, та протиставлення його решті України. Значну частину ВПО становили якраз жителі українського Донбасу, які порівняно швидко адаптувалися після переїзду, змогли налагодити чи перемістити бізнес.

З початком російсько-української війни спрямування потоків зовнішніх трудових мігрантів почало змінюватися, але Росія залишалася значним центром тяжіння для тих, хто працював у сфері будівництва, обслуговування, промисловості. Російську Федерацію ще не сприймали як ворожу державу. Багато громадян вважали, що ситуацію можна виправити шляхом переговорів. Такі переконання набули поширення на тлі суттєвого зниження інтенсивності бойових дій у 2016 р., укладення так званих Мінських угод. Переговорний процес сприяв тому, що значна частина ВПО зберігала надії на повернення, а жителі прифронтових районів сподівалися на подальший мирний розвиток подій. Проте навіть в умовах «заморо-

жування» бойових дій події, які впливали на ідентичність і формування ціннісних орієнтирів громадян, на підконтрольній уряду України території (іноді її називають «Великою Україною») і на ТОТ рухались у протилежних напрямках.

На підконтрольних уряду територіях часто звучало занепокоєння перспективою великої війни з Росією, але більшість громадян була переконана, що ескалації бойових дій вдасться уникнути. Ця думка ґрунтувалася на тому, що Україна не розірвала дипломатичні відносини з Росією та продовжувала підтримувати економічні відносини з нею, що зберігалися певні економічні зв'язки з ТОТ, та й РФ не поспішала включати їх до свого складу. Були сподівання, що війна завершиться після надання регіонам певної самостійності в ухваленні економічних рішень.

Припинення активних бойових дій позитивно сприймалося з обох боків лінії фронту / розмежування. Громадяни України переважно «не відрізали» для себе ТОТ, вважаючи, що з часом вдасться порозумітися. Ті, хто мав родичів чи знайомих на тимчасово окупованих територіях, певний час мали можливість перетинати лінію розмежування і спілкуватися з ними. Ті, хто залишився на ТОТ, переважно не припинили спілкування з тими, хто виїхав на територію «Великої України». Прагнули громадяни України не втратити можливість спілкування та порозуміння з рідними та близькими людьми, які постійно жили на території РФ. Водночас абсолютна більшість громадян була переконана в недоцільності входження окремих регіонів Донбасу до складу РФ.

Упродовж 2016—2017 рр. кількість тих, хто бажав виїхати працювати до Росії, скоротилась учетверо й становила лише 6 %. Натомість суттєво збільшилася кількість охочих працювати в країнах ЄС, при тому понад 60 % українців, які працювали закордоном, прагнули повернутися додому й інвестувати зароблені кошти в розвиток України [33].

Збільшенню кількості охочих працювати в країнах Європи сприяло отримання Україною 11 червня 2017 р. безвізового режиму з ЄС. Українців приваблювали визначеність умов економічної діяльності, можливості правового захисту та порівняно високий рівень життя в ЄС. Труднощі могли бути пов'язані з пошуком високооплачуваної кваліфікованої роботи та, подекуди, житла, оренда чи придбання якого були значно затратнішими, аніж в Україні.

Важливим кроком, який переважно позитивно був сприйнятий у регіонах України, була реформа децентралізації. Реформа передбачала збільшення ресурсної та фінансової бази місцевого самоврядування. Об'єднані територіальні громади (ОТГ) здобули повноваження та ресурси, які мали міста обласного значення, зокрема зарахування до місцевих бюджетів ОТГ 60 % податку на доходи фізичних осіб. Окрім того, на місцях у повному обсязі залишалися надходження від єдиного податку — на прибуток підприємств і фінансових установ комунальної власності та від податку на майно (нерухомість, земля, транспорт). Збільшення фінансової бази ОТГ сприяло виділенню додаткових коштів на впорядкування територій, поліпшення якості транспортних шляхів сполучень, створення та реконструкцію зон відпочинку в населених пунктах тощо. Громадяни значної частини населених пунктів відчували позитивні зміни, розуміючи, що від їхньої позиції залежать дії міс-

цевої влади. Таким чином, громадяни України, що жили на території, яку контролював уряд держави, отримали шанс скористатися перевагами, які забезпечував безвізовий режим з ЄС та реформа децентралізації.

Водночас населення ТОТ активно готували до продовження збройного протистояння. Для цього РФ розгорнула масштабну пропагандистську кампанію, спрямовану на прискорення зміни ціннісних орієнтирів населення тимчасово окупованих територій. Мешканцям ТОТ накидали російські й радянські символи, свята й норми поведінки, багато у чому апелюючи до часів СРСР. Переформатуванню підлягали культурні цінності й переконання: у контексті зміни ставлення до демократії — на користь авторитаризму (швидкість ухвалення потрібних рішень, відсутність політичних чвар тощо), у контексті поваги до прав людини — на користь вищості інтересів держави, та до свободи, яка має бути обмежена інтересами держави. Ідеї соціальної згуртованості громадян задля захисту своїх інтересів мали поступитися ідеї роз'єднаності громадян, які бояться «щось зробити не так», але цілком довіряють державі й прихильні до її керівництва. Норми та звичаї підлягали переформатуванню задля нав'язування думки про доцільність і обумовленість силового розв'язання конфліктів у світі, де править «виключно сила».

На ТОТ спостерігалися випадки зміни статусу українських громадян, яких спочатку примушували отримувати паспорти Донецької та Луганської «народних республік», а пізніше — паспорти Російської Федерації, особливо після запровадження спрощеної процедури отримання російського громадянства для жителів згадуваних областей. Станом на 2021 р. РФ нав'язала українцям, які залишалися на ТОТ, не менше 630 тис. російських паспортів. Звичайно, частина жителів тимчасово окупованих територій намагалася цілком добровільно змінити громадянський статус, проте для тих, хто цього робити не бажав, зокрема працівників бюджетної сфери, існували різного роду примуси, що сприяли прискореній паспортизації.

За порівняно короткий час на тимчасово окупованих територіях України форми соціальної взаємодії за відсутності вибору способу та характеру дій трансформувались у виконання вказівок «згори». Населення дедалі більше налаштовували проти України, стверджуючи, що саме український уряд почав «війну проти Донбасу», ініціювавши проведення Антитерористичної операції.

Визнаючи, що «російська весна» не призвела до створення так званої Новоросії, у тому числі через позицію населення Півдня та Сходу України, проросійські ватажки на ТОТ наголошували, що «ДНР» та «ЛНР» повинні сконцентрувати зусилля на розширенні меж «республік» принаймні на всю територію Донецької та Луганської областей, які «тимчасово окуповані Україною» [34]. Наприкінці січня 2021 р. була презентована доктрина «Російський Донбас» («Русский Донбасс»), коли у Донецьку відбувався однойменний «інтеграційний форум», метою якого було назване визначення шляхів подальшого розвитку «ДНР» та «ЛНР». Недаремно цей захід відбувся після масового отримання місцевими жителями паспортів РФ та заяв керівництва цієї країни про готовність захищати російських громадян і поза межами Росії. Поява згадуваної доктрини свідчила про наміри російського керівництва інтегрувати до РФ тимчасово окуповані райони Донецької та Луганської областей.

Д. Пушилін висловився про неї як про маніфест «республік», що підтвердив їх єдність із «російським світом» та бажання стати частиною «Великої Росії» [35].

Метою доктрини «Російський Донбас» було назване сприяння відновленню «історичної справедливості» — зміцненню державності «ДНР» та «ЛНР», а серед завдань — зміцнення «російської самосвідомості» та «повернення Донбасу у сферу російського історичного простору». «Народ Донбасу» був проголошений невіддільною частиною російського народу, а «ДНР» та «ЛНР» разом із Запорізькою, Харківською, Дніпропетровською, Херсонською, Миколаївською та Одеською областями, які «перебувають під контролем України», були включені до складу начебто історичної Новоросії, яка «являє собою повністю російську національну територію» [36]. Тож зміст доктрини свідчив про те, що Росія не відмовилася від територіальних претензій до України й готова за сприятливих умов їх втілювати.

Висновки. В умовах сучасної російсько-української війни сформоване в Україні соціокультурне середовище суттєво вплинуло на виконання громадянами своїх обов'язків. Спосіб життя громадян, взаємовідносини між ними, соціальні ролі, традиції, цінності, формуючи ідентичність і світогляд особистості, визначали ставлення до організації відсічі агресору. Спроба реалізації спецслужбами РФ проекту «російська весна» показала, що абсолютна більшість громадян України була проти руйнування держави й розв'язування війни. Більшість громадян України прагнула забезпечувати зростання власного добробуту завдяки економічній діяльності та можливості самостійно розпоряджатися результатами своєї праці, високо цінувала сім'ю і свободу, негативно ставилася до спроб дестабілізувати ситуацію в державі.

Відмінності в оцінках громадянами України діяльності певних політичних сил чи політиків, історичного минулого, окремих історичних постатей, перспектив економічного розвитку країни, зовнішньополітичного курсу чи вирішенні «мовного питання» не призвели до збройного протистояння. Втягнення українських громадян у бойові дії по різні боки лінії фронту спричинили виключно дії Російської Федерації, спрямовані на досягнення її зовнішньополітичних цілей.

Водночас війна сприяла суттєвому зміцненню горизонтальних зв'язків між громадянами України, поширенню добровольчого та волонтерського рухів, збиранню коштів на потреби ЗСУ, евакуації жителів із зони бойових дій, налагодженню допомоги ВПО, переміщення підприємств та протидії ворогу в інформаційній війні. Водночас зміцнення горизонтальних зв'язків свідчило й про те, що державні інституції не завжди вчасно й адекватно, на думку громадян, реагували на виклики часу.

Серед прихильників «російського світу» переважали ті, хто прагнув зміцнення економічних зв'язків із РФ, був зацікавлений у розвитку вітчизняних підприємств, орієнтованих на російський ринок, ностальгував за СРСР і був переконаний, що Росія зможе відновити радянську систему соціального захисту населення. Підтримували проголошення «ДНР» та «ЛНР» й ті, хто розраховував на можливість ухилитися від виплати кредитів, податків і виконання зобов'язань, передбачених чинним українським законодавством.

Сучасна російсько-українська війна спричинила появу на українських землях тимчасово окупованих територій, де вплив російського соціокультурного середо-

вища суттєво збільшився і сприяв формуванню у населення ТОТ антиукраїнських настроїв, залученню місцевих жителів до підконтрольних Росії незаконних збройних формувань, органів влади й управління, проросійських громадсько-політичних і культурно-просвітницьких організацій. Якщо там, де уряд України виконував свої повноваження в повному обсязі, були успішно втілені в життя певні реформи, наприклад, місцевого самоврядування, громадяни отримали можливість користуватися перевагами безвізового режиму з ЄС, то жителів ТОТ посилено готували до загострення збройного протистояння.

В умовах війни в Україні з'явився новий соціальний статус — внутрішньо переміщені особи. Масове переміщення громадян зі сходу України до центральних і західних областей та успішна соціалізація на новому місці проживання свідчили про відсутність «розколу» держави на східну і західну частини, про що так завзято твердили російські політики й пропагандисти. Переміщення значної частини населення східноукраїнських областей у центр та на захід, де вживання української мови в побутовому спілкуванні є помітно більшим, створило певні передумови для переходу великої кількості ВПО на українську мову. Однак проблеми з реалізацією державної мовної політики, вплив російського соціокультурного середовища (наприклад, спілкування в соцмережах та месенджерах), ефект «звикання» до війни сприяли збереженню відносно значної кількості українських громадян, що й надалі використовували російську мову в побуті.

У перспективних наукових дослідженнях варто було б окреслити вплив посилення горизонтальних зв'язків на формування довіри до владних інституцій, підтримку окремих рішень і виконання розпоряджень влади, а також на формування ліній розмежування в українському суспільстві.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Ruchka, A. Tsinnisna metamorfoza v mentalnosti hromadian Ukrainy pid chas nadzvychainykh podii 2014 r. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*. 2014. 1: 117-123 [in Ukrainian].
[Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. Т. 1. С. 117—123].
2. Lavrinenko, N. Instytut simi: struktura i simeini tsinnosti. *Ukrainske suspilstvo. Dvadtsiat rokiv nezalezhnosti. Sotsiolozhichniy monitorynh*: U 2 t. Т. 1. Analitychni materialy. Kyiv, 2011. 502-517 [in Ukrainian].
[Лаврінєнко Н. Інститут сім'ї: структура і сімейні цінності. *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2 т. Т. 1. Аналітичні матеріали*. Київ: Інститут соціології НАН України, 2011. С. 502—517].
3. U Kharkovi yevromaidan i antymaidan oholosyly pro pochatok prymyrennia. *Ukrinform*. 28.03.2014. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1639761-u_harkovi_e_vromaydan_i_antimaydan_ogolosili_pro_pochatok_primirennya_1923138.html [in Ukrainian].
[У Харкові євромайдан і антимайдан оголосили про початок примирення. *Ukrinform*. 28.03.2014. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/1639761-u_harkovi_e_vromaydan_i_antimaydan_ogolosili_pro_pochatok_primirennya_1923138.html (дата звернення: 14.11.2025)].

4. V Odesi mitynhuvav “antymaidan” bez sutychok. *BBC News Ukraine*. 14.06.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150614_odesa_antimaidan_ko [in Ukrainian].
[В Одесі мітингував «антимайдан» без сутичок. *BBC News Ukraine*. 14.06.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/06/150614_odesa_antimaidan_ko (дата звернення: 14.11.2025)].
5. Lebed, R. Odesa 2 travnia: tochka nepovernennia. *BBC*. 29.04.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150423_odesa_anniversary_rl [in Ukrainian].
[Лебедь Р. Одеса 2 травня: точка неповернення. *BBC*. 29.04.2015. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150423_odesa_anniversary_rl (дата звернення: 14.11.2025)].
6. Rafalskyi, O., Kalakura, Ya., Kalakura, O. & Yurii, M. Tsyvilizatsiina identychnist ukrainstva: istoriia i suchasnist. Kyiv, 2022 [in Ukrainian].
[Рафальський О., Калакура Я., Калакура О., Юрій М. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність. Київ: ІПіЕнД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.].
7. Burov, I. Pro deiaki sotsialni pokaznyky vplyvu na natsionalnu bezpeku. *Ukrainske suspilstvo: monitoringh sotsialnykh zmin*. 2014. 1 (15): 393-401 [in Ukrainian].
[Буров І. Про деякі соціальні показники впливу на національну безпеку. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. Вип. 1 (15). С. 393—401].
8. Zlobina, O. Sotsialni nastroi u dovhostrokovii ta korotkostrokovii dynamitsi. *Ukrainske suspilstvo: monitoringh sotsialnykh zmin*. 2014. 1 (15): 376-385 [in Ukrainian].
[Злобіна О. Соціальні настрої у довгостроковій та короткостроковій динаміці. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. Вип. 1(15). С. 376—385].
9. Prybytkova, I. Ukraina v rehionalno-hromadianskomu ta natsionalno-movnomu vymiri za doby zmin. *Ukrainske suspilstvo: monitoringh sotsialnykh zmin*. 2014. 1: 196-210 [in Ukrainian].
[Прибиткова І. Україна в регіонально-громадянському та національно-мовному вимірі за доби змін. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. Т. 1. С. 196—210].
10. Na uchastnikov mitinga za edinstvo Ukrainy v Donetske napali prorossiyskie aktivisty. *ZNUA*. 5.03.2014. URL: http://zn.ua/UKRAINE/na-uchastnikov-mitinga-za-edinstvo-ukrainy-v-donecke-napali-prorossiyskie-aktivisty-140470_.html [in Russian].
[На участников митинга за единство Украины в Донецке напали пророссийские активисты. *ZNUA*. 5.03.2014. URL: <http://zn.ua/UKRAINE/na-uchastnikov-mitinga-za-edinstvo-ukrainy-v-donecke-napali-prorossiyskie-aktivisty-140470.html> (дата звернення: 14.11.2025)].
11. Istoriia povzuchoi aneksii Krymu: liutyi 2014—2023 roky. *Tsentr protydii dezinformatsii*. 16.03.2023. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-povzuchoyi-aneksiyi-krymu-lyutyj-2014-2023-roky/> [in Ukrainian].
[Історія повзучої анексії Криму: лютий 2014—2023 роки. *Центр протидії дезінформації*. 16.03.2023. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-povzuchoyi-aneksiyi-krymu-lyutyj-2014-2023-roky/> (дата звернення: 14.11.2025)].
12. Zhiteli Donbassa ne podderzhivayut vykhod iz sostava Ukrainy, — nardep PR. *RBC*. 5.03.2014. URL: <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/zhiteli-donbassa-ne-podderzhivayut-vyhad-iz-sostava-ukrainy--05032014212900> [in Russian].
[Жители Донбасса не поддерживают выход из состава Украины, — нардеп ПР. *RBC*. 5.03.2014. URL: <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/zhiteli-donbassa-ne-podderzhivayut-vyhad-iz-sostava-ukrainy--05032014212900> (дата звернення: 14.11.2025)].
13. Ukraintsi vystupaiut proty federalizatsii, — doslidzhennia. *ZIK*. 4.03.2014. URL: http://zik.ua/ua/news/2014/03/04/ukraintsi_vystupayut_prot_y_federalizatsii__doslidzhennya_467345 [in Ukrainian].

- [Українці виступають проти федералізації, — дослідження. *ZIK*. 4.03.2014. URL: http://zik.ua/ua/news/2014/03/04/ukraintsi_vystupayut_protuy_federalizatsii_doslidzhennya_467345 (дата звернення: 21.10.2024)].
14. Movna polityka v otsinkakh ukrainskykh hromadian. *Ridna.ua*. 19.09.2010. URL: <https://ridna.ua/2010/09/movna-polityka-v-otsinkah-ukrajinskykh-hromadyan-berezen-2010/> [in Ukrainian].
[Мовна політика в оцінках українських громадян. *Ridna.ua*. 19.09.2010. URL: <https://ridna.ua/2010/09/movna-polityka-v-otsinkah-ukrajinskykh-hromadyan-berezen-2010/> (дата звернення: 14.11.2025)].
  15. V Evrosoyuz khotyat bolee 60 % ukraintsev, — opros. *Politics*. 2014. URL: http://politics.puls.kiev.ua/country_policy/229196.html [in Russian].
[В Євросоюз хотят более 60 % украинцев, — опрос. *Politics*. 2014. URL: http://politics.puls.kiev.ua/country_policy/229196.html (дата звернення: 20.12.2024)].
  16. Bilshist ukrainsiv za yedynu derzhavnu movu, yevropeyskiy vybir ta unitarnist — opytuvannia. *Radiosvoboda*. 22.04.2014. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25358019.html> [in Ukrainian].
[Більшість українців за єдину державну мову, європейський вибір та унітарність — опитування. *Radiosvoboda*. 22.04.2014. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25358019.html> (дата звернення: 14.11.2025)].
  17. Ukraintsi vyznachyly try naibilshi zahrozy dlia derzhavy — opytuvannia. *Ridna.ua*. 12.04.2014. URL: <http://kyiv.ridna.ua/2014/04/ukrajintsi-vyznachyly-try-najbilshi-zahrozy-dlya-derzhavy-opytuvannia/> [in Ukrainian].
[Українці визначили три найбільші загрози для держави — опитування. *Ridna.ua*. 12.04.2014. URL: <http://kyiv.ridna.ua/2014/04/ukrajintsi-vyznachyly-try-najbilshi-zahrozy-dlya-derzhavy-opytuvannia/> (дата звернення: 14.11.2025)].
  18. Ukraintsy vosprinimayut Ukrainu kak svoyu Rodinu i ne razdelyayut separatistskie nastroyeniya. *Newsobzor*. 12.04.2014. URL: <http://newsoboz.org/obshchestvo/opros-ukraintsy-vosprinimayut-ukrainu-kak-svoyu-rodinu-i-12042014100100> [in Russian].
[Українці воспринимают Украину как свою Родину и не разделяют сепаратистские настроения. *Newsobzor*. 12.04.2014. URL: <http://newsoboz.org/obshchestvo/opros-ukraintsy-vosprinimayut-ukrainu-kak-svoyu-rodinu-i-12042014100100> (дата звернення: 11.11.2023)].
  19. Donetskies kazaki i politiki potrebovali otkrytiya Vostochnogo fronta i vydachi oruzhiya. *Donbass.ua*. 22.02.2014. URL: <http://donbass.ua/news/region/2014/02/22/doneckie-kazaki-i-politiki-potrebovali-otkrytiya-vostochnogo-fronta-i-vydachi-oruzhija-foto.html> [in Russian].
[Донецкие казаки и политики потребовали открытия Восточного фронта и выдачи оружия. *Donbass.ua*. 22.02.2014. URL: <http://donbass.ua/news/region/2014/02/22/doneckie-kazaki-i-politiki-potrebovali-otkrytiya-vostochnogo-fronta-i-vydachi-oruzhija-foto.html> (дата звернення: 14.11.2025)].
  20. Sychev, I. Ukraina mezhdu Vostokom i Zapadom. *Donetskiy kryazh*. 2014. 7—13 marta [in Russian].
[Сычев И. Украина между Востоком и Западом. *Донецкий kryazh*. 2014. 7—13 марта].
  21. Sychev, I. Prizrachnaya mobilizatsiya. *Donetskiy kryazh*. 2014. 7—13 marta [in Russian].
[Сычев И. Призрачная мобилизация. *Донецкий kryazh*. 2014. 7—13 марта].
  22. Sychev, I. Krymskiy blok-post. *Donetskiy kryazh*. 2014. 7—13 marta [in Russian].
[Сычев И. Крымский блок-пост. *Донецкий kryazh*. 2014. 7—13 марта].
  23. Sychev, I. Petr Simonenko: “Budushchee strany zavisit ot regionov”. *Donetskiy kryazh*. 2014. 14—20 marta [in Russian].

- [Сычев И. Петр Симоненко: «Будущее страны зависит от регионов». *Донецкий криж.* 2014. 14—20 марта].
24. Putin zaiyavv, shcho khoche harantii dlia “meshkantsiv Novorosii” — Kharkova, Donetska... *Ukrainska pravda.* 17.04.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022779/> [in Ukrainian].
[Путін заявив, що хоче гарантій для « мешканців Новоросії » — Харкова, Донецька... *Українська правда.* 17.04.2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022779/> (дата звернення: 22.12.2025)].
25. Antymaidan v Odesi vidkhrestyvsia vid “Odeskoi respubliky”. *LB.UA.* 16.04.2014. URL: https://lb.ua/news/2014/04/16/263346_antimaydan_otkrestilsya_odesskoy.html [in Ukrainian].
[Антимайдан в Одесі відхрестився від «Одеської республіки». *LB.UA.* 16.04.2014. URL: https://lb.ua/news/2014/04/16/263346_antimaydan_otkrestilsya_odesskoy.html (дата звернення: 22.12.2025)].
26. Shtekel, M. Zabuta trahediia Odesy: 2 travnia hynuly liudy ne lyshe u Budyнку profspilok. *Radio Svoboda.* 29.04.2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26984817.html> [in Ukrainian].
[Штекель М. Забута трагедія Одеси: 2 травня гинули люди не лише у Будинку профспілок. *Радіо Свобода.* 29.04.2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26984817.html> (дата звернення: 22.12.2025)].
27. Skhid Ukrainy masovo vystupaie proty Putina. *Newsru.ua.* 2.03.2014. URL: <http://www.newsru.ua/ukraine/02mar2014/aktsii.html> [in Ukrainian].
[Схід України масово виступає проти Путіна. *Newsru.ua.* 2.03.2014. URL: <http://www.newsru.ua/ukraine/02mar2014/aktsii.html> (дата звернення: 29.10.2023)].
28. Vorona, V. Peredmova. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin.* 2014. 1 (15): 13-23 [in Ukrainian].
[Ворона В. Передмова. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін.* 2014. Вип. 1 (15). С. 13—23].
29. Melnyk, O. Zhyttieva, sotsialna, hromadianska pozytsiia osobystosti: komparatyvnyi analiz. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky.* 2018. 11 (384): 33-38 [in Ukrainian].
[Мельник О. Життєва, соціальна, громадянська позиція особистості: компаративний аналіз. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2018. № 11 (384). С. 33—38].
30. Ihnatenko, P., Popluzhnyi, V., Kosarieva, N. & Krytska, L. Vykhovannia hromadianyna: Psykholoho-pedahohichnyi i narodoznavchyi aspektu. Kyiv, 1997 [in Ukrainian].
[Ігнатенко П., Поплужний В., Косарева Н., Крицька Л. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти. Київ: Інститут змісту і методів навчання, 1997. 252 с.].
31. Zvit: zabezpechennia prav vnutrishnoperemishchenykh osib v Ukraini. *Ua.odfoundation.eu.* 27.07.2015. URL: <https://ua.odfoundation.eu/a/6740,zvit-zabezpechennja-prav-vnutrishnoperemishchenykh-osib-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
[Звіт: забезпечення прав внутрішньопереміщених осіб в Україні. *Ua.odfoundation.eu.* 27.07.2015. URL: <https://ua.odfoundation.eu/a/6740,zvit-zabezpechennja-prav-vnutrishnoperemishchenykh-osib-v-ukrayini/> (дата звернення: 20.12.2025)].
32. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib: Zakon Ukrainy vid 20.14.2014 р. № 1706-VII. *Verkhovna Rada Ukrainy.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

- [Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.14.2014 р. № 1706-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 20.12.2025)].
33. Shchur, M. Vplyv mihrantiv na rozvytok kraïny v Ukraini lyshe pochynaiut usvidomliuvaty — ekspert. *Radiosvoboda*. 24.02.2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28330699.html> [in Ukrainian].
[Шур М. Вплив мігрантів на розвиток країни в Україні лише починають усвідомлювати — експерт. *Radiosvoboda*. 24.02.2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28330699.html> (дата звернення 10.11.2025)].
34. Glavar terroristov Pushilin zayavil, chto o proekte “Novorossiya” ne zabyli. *Rubryka*. 11.07.2021. URL: <https://rubryka.com/ru/2021/07/11/pushylin-zayavyv-shho-pro-proekt-novorossyya-ne-zabuly/> [in Ukrainian].
[Главарь террористов Пушилин заявил, что о проекте «Новороссия» не забыли. *Rubryka*. 11.07.2021. URL: <https://rubryka.com/ru/2021/07/11/pushylin-zayavyv-shho-pro-proekt-novorossyya-ne-zabuly/> (дата звернення: 20.03.2021)].
35. Pushilin, D. Doktrina “Russkiy Donbass” prizvana stat manifestom nasheho vybora. *Dnronline.su*. 2021. URL: https://dnronline.su/doktrina-russkij-donbass-prizvana-stat-manifestom-nashego-vybora-denis-pushilin/?utm_source=www.google.com.ua&utm_medium=organic&utm_campaign=www.google.com.ua&utm_referrer=www.google.com.ua [in Ukrainian].
[Пушилин Д. Доктрина «Русский Донбасс» призвана стать манифестом нашего выбора. *Dnronline.su*. 2021. URL: https://dnronline.su/doktrina-russkij-donbass-prizvana-stat-manifestom-nashego-vybora-denis-pushilin/?utm_source=www.google.com.ua&utm_medium=organic&utm_campaign=www.google.com.ua&utm_referrer=www.google.com.ua (дата звернення 12.12.2021)].
36. Doktrina “Russkiy Donbass”. *DONNU*. 2021. URL: <https://donnu.ru/russdonbass> [in Russian].
[Доктрина «Русский Донбасс». *DONNU*. 2021. URL: <https://donnu.ru/russdonbass> (дата звернення: 28.12.2021)].

Надійшла / Received 27.01.2026

Yurii NIKOLAIETS

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Professor, Deputy Director of the Kuras Institute
of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
Nikolaets-yu@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1986-9956>

CITIZENSHIP: THE SOCIOCULTURAL
DIMENSION DURING THE LOCAL PERIOD
OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR (2014—2021)

Purpose. Based on an interdisciplinary approach, this study aims to characterize the sociocultural transformations of Ukrainian society during the local period of the modern Russian-Ukrainian war and to identify the most significant factors that drove these changes. **Methodological approaches** are based on the use of general scientific methods (analysis, synthesis, induction, deduction, abstraction) and specialized research methods (behavioural method, situational analysis, politico-psychological method). **Scientific novelty** lies in determining how citizens' lifestyles, interpersonal relationships, social roles, traditions, and values influenced their attitudes

toward participating in the resistance against the hostile invasion. **Conclusions.** The involvement of Ukrainian citizens in the armed conflict occurred solely due to the purposeful actions of the Russian Federation, which sought to achieve specific domestic and foreign policy objectives. Throughout the local period of the modern Russian-Ukrainian war, the influence of the Russian sociocultural environment increased sharply in the temporarily occupied territories of Ukraine. Efforts by the authorities to limit this influence in government-controlled areas generally fell short of the desired results. The impact of the Russian sociocultural environment fostered anti-Ukrainian sentiments among the population in the temporarily occupied territories, which consequently affected the recruitment of residents into Russian-controlled illegal armed groups, administrative bodies, and pro-Russian socio-political, cultural, and educational organizations (including paramilitary ones). Further research requires an analysis of the strengthening of horizontal ties within Ukrainian society, outlining the achievements, challenges, and threats that may arise from such integration. The research findings will allow for the adjustment of the state information policy, the definition of specific aspects of migration policy, and the implementation of state programs related to the development of certain regions.

Keywords: *Russo-Ukrainian War, citizenship, civic duty, sociocultural environment, temporarily occupied territories, horizontal social ties.*